

**ULUSLARARASI
HOCA AHMED YESEVÎ SEMPOZYUMU
-BİLDİRİLER-**

20 - 21 Şubat 2010 Bağcılar / İstanbul - Türkiye

**INTERNATIONAL
KHOJA AHMED YESEVI SYMPOSIUM
-PAPERS-**

20 - 21 February 2010 Bağcılar / Istanbul - Turkey

Ocak / January 2012 - Bağcılar / İstanbul

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi No:1 34200 Bağcılar - İstanbul
Tel: +90 212 410 06 00 Faks: +90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr / kultur@bagcilar.bel.tr

Kültür Yayınları Dizisi No: 137

Yayın Yönetmeni / Publication Executive
Lokman Çağırıcı

Yayın Koordinatörü / Publication Coordinators
Kenan Gültürk

Editörler / Editors
Ramazan Akkır
Kenan Gültürk

Düzenleyen / Organized By
Bağcılar Belediye Başkanlığı

Sempozyum Başkanı / Director of Symposium
Prof. Dr. Kemal Eraslan

Basım Yeri
Pelikan Basım
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Odin İş Merk. No:28/1 Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 613 79 55 Faks: 0212 613 79 37
www.pelikanbasim.com

Baskı Tarihi
Ocak 2012
İstanbul

Prof. Dr. İbrahim HAKKULOV

Özbekistan Fenler Akademisi

Ali Şir Nevâî Dil ve Edebiyat Enstitüsü Öğretim Üyesi

Hoca Ahmed Yesevî Türk dünyasının en meşhur ve merkezi simalarından biridir. Ahmed Yesevî ilk Türk tasavvuf tarikatı ve tasavvuf şiirinin bânisi olarak Türklerin dinî, ahlakî, fikrî ve manevî hayatını derinden etkilemiştir. Ahmed Yesevî henüz hayattayken etrafa yayılan Yesevîlik ve hikmet geleneği, özellikle Orta Asya'da 20. yy'ın başlarına kadar devam ede gelmiştir. Eski Sovyet rejimi dine karşı büyük mücadeleyi başlayınca tasavvufî hayat tecrübelerine son verildi. Neticede tasavvuf edebiyatını objektif olarak araştırmak da yasaklandı. Böylece Özbek halkı Ulu Ahmed Yesevî'nin hayatı, şahsiyeti, edebi ve fikrî mirasını öğrenmek, onun tarihi hizmetlerinden bahsetmek imkânından mahrum bırakıldı. Bundan dolayı geçtiğimiz yüzyılın 1930'lu senelerinden sonra yazılan edebiyat, tarih ve felsefeye dâir kitapların çoğunda Hoca Ahmed Yesevî ve takipçileri acımasızca karalanmıştır. Kısacası, bu dönemde Divan-ı Hikmet'i yayınlamak ve incelemek tamamen yasaklanmıştı. Buna rağmen Yesevî hikmetlerini tetkik etmek yolundaki bazı çabaları da unutmamak gerekir. Bu anlamda merhum hocamız, düşünce tarihçisi İbrahim Muminov'un 1950 yıllarında söylediği şu fikirler dikkate şayandır: "Ahmed Yesevî ekolünün dünya görüşü Divan-ı Hikmet" adlı meşhur eserinde manzum olarak beyan edilmiştir. Bu eser akıcı ve okuyucu için kolay bir dille yazılmıştır. 'Hikmet' Özbek edebiyatının kıy-

DİVAN-I HİKMET'İN 20. Y.Y.DA ÖZBEKİSTAN'DA YAYINLANMASI VE TETKİK EDİLMESİ

metli abidesidir ve onun yazarı İslâmiyet'i, Kelam felsefesini, tasavvufu, çiftçi, hayvancı ve sanatkârların hayatını, genel olarak aldığımızda, o dönemin sosyal-kültürel düzenini iyi bilen bir kişi olduğunu göstermektedir. Ahmed Yesevî'nin seviyesi geniş ve derin olduğundan, Özbekçe'de ilk defa böyle bir kapsamlı eserini yazabilmiştir¹.

Bu fikirler edebiyat tarihçisi Prof. Dr. Ergaş Rüstamov'un 1972 yılında yayınlanan "Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Tarih ve Hayat sedası" adlı yazısında değişik bir tarzda devam ettirilerek, daha da geliştirilmişti.² Ama bu yazı komünist rejimin tahkir ve takibine maruz kaldı. Bundan sonra bilim adamları ve Ahmed Yesevî muhlisleri 'Divan-ı Hikmet'in yayınlanmasından daha ziyade yayınlanmamasına inanmaya başladılar. Tekrar yapılanma ve serbestlik zamanına kadar Yesevîlik çalışmalarında hiçbir olumlu değişiklik hissedilmedi. Ama 80'li yıllarından itibaren siyasî ve ideolojik engelleri aşmaya güven oluştu.

1987 senesinde "Yaşlık" (Gençlik) dergisinde, "Nevâî'nin aziz bildiği zat..." adlı makale işte bu güven ve umudun ilk müjdesiydi.³ Makale ilmi; edebi muhit ve okuyucular kitlesi tarafından sıcak karşılandı ve desteklendi. Böylece "Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı", "Şark Yıldızı", "Mülakat" gibi birçok gazete

1. Muminov İ. Seçme eserler, C. 1, Taşkent 1969, s.102.

2. Rüstamov E. Ahmad Yassavi hikmetlerinde tarih ve hayat sedası, Özbek Dili ve Edebiyatı, sy.4-5, 1972, s. 21-25, 22-28;

3. Hakkul İ. Nevâî'nin aziz bildiği zat... Yaşlık, sy. 4, 1988, s. 67-72.

ve dergide Ahmed Yesevî konusunda peyderpey makaleler yayınlandı.⁴ "Divan-ı Hikmet"ten numûneler ilan edildi.⁵ Biz de "Divan-ı Hikmet"i yayınlamak işine giriştik. Önsöz ve açıklamalarıyla tarafımızdan hazırlanan ve 1990 yılında Taşkent'te 200.000 adet basılan 'Ahmed Yesevî, Hikmetler' kitabına, Prof. Dr. Kemal Eraslan hocamızın Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler 2 eseri esas olmuştu.⁶ Hazırladığımız bu yayında Ahmed Yesevî'ye aitliği bizde şüphe uyandıran hikmetlerin yerine başka hikmetler eklendi. Bu kitap, 1995 yılında Erhan Sezai Toplu tarafından, Türkçe çevirisiyle beraber İstanbul'da da yayınlandı⁷. Birkaç sene sonra da Resulmuhammed Abduşukurov "Divan-ı Hikmet" in Kazan'da basılmış matbu baskıdan yararlanarak Yesevî Hikmetlerini yayınladı.

"Yesevî kim idi?" makalesinde, Ahmed-i Yesevî'yi "Türk şâirlerinin dâhilerinden diye tanımlayan Abdurrahman Sadi şöyle yazmaktadır: "Yesevî, Türk kavimlerinin tam anlamıyla gerçek şâirlerinden ve halk klasik şâirlerindedir. O gayet hassas, ilham ve hayali gayet tabii ve akıcı bir şâirdir. Yesevî'nin yüreği ruhî ve manevî aşkta şiddetle yanan manzum bir ateştir. İlahi şiirde ve muhabbet hissinde o, başkalarının kalplerini cûşa getiren, yakıcı korkunç bir hikmet kıvılcımıdır" demişti. Dr. Baybota Dostkarayev'in yayına hazırladığı kitapta Abdurrauf Fıtrat ve Abdurrahman Sadi'nın Ahmed Yesevî'le ilgili yazılarıyla beraber ondan fazla hikmete de yer verilmiştir⁸.

2004 yılında Nâdirhan Hasan birkaç yazma nüshalardan Ahmed Yesevî'ye ait yeni hikmetleri bularak onları bir kitap halinde yayınladı Bu kitaba Yesevî takipçilerinden

Sûfi Muhammed Danişmend'e ait "Mirat-ul kulup" ("Gönüller aynası") adlı risalesinin eklenmesi ise okuyucuların ilgisini çekmiştir.

Yesevîlik çalışmalarında halledilmesi zaruri olan meseleler çok. Bunlardan birincisi, Divan-ı Hikmet'in metniyle ilgili tartışmalara netlik kazandırmak, metinlerdeki fark ve eksikleri kıyas ederek düzeltmektir. Tabii ki eski nüshaların bulunmaması veya bize kadar ulaşmaması, bu işin halledilmesine imkân vermeyebilir. Ama sonraki dönemlere ait Divan-ı Hikmet yazmalarına dayanarak güvenilir bir metin hazırlanabilir. 2006 senesinde hazırlanan Divan-ı Hikmet bunun ilk örneği oldu. Bu yayın, önceki baskılardan farklıdır. Birincisi, onu hazırlarken Divan-ı Hikmet'in Özbekistan Cumhuriyeti Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü ve Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü Mümtaz Edebiyat Tarihi Bölümü kütüphanesindeki birkaç yazma nüshadan yararlanıldı. İkincisi, her bir nüshada rastlanılan metin değişiklikleri mukayese edilerek, onlar arasından güvenilir olarak tespit ettiğimiz metinler seçildi. Üçüncüsü, hikmetleri seçerken imkân ölçüsünde muteber nüshalara dayanıldı. Dördüncüsü, hikmetleri doğru okumak, müstensih tarafından yapılan hataları düzeltmek amacıyla metinden düşen dörtlük, mısra, kelime ve ekler başka nüshalar vasıtasıyla düzeltildi. Ve nihayet, bu yayının 140'dan fazla hikmeti içermektedir ki, bu önceki baskılara nazaran fazladır.

Bugün Özbek okuyucuları İbrahim Hakkul, Resulmuhammad Abduşukurov, Nâdirhan Hasan, Meryem Eşmuhamedova gibi bilim adamlarının hazırladığı Divan-ı Hikmet'in Arap ve Kiril metinlerinden oluşan 5 adet baskısını okumak imkânına sahiptirler.

Ayrıca, Divan-ı Hikmet'i tetkik etmek konusunda da, Özbekistan'da bağımsızlıktan sonra birçok çalışmalar yapıldı. Bunlar arasında edebiyat, dil, düşünce, tarih, pedagoji ve tasavvuf araştırmacılarının kalemine men-

4. Kamilov N. Ahmed Yesevî, Gulhan, sy: 11, 1990; Osman O. "Vahdet şarabın içtim..." , Mülakat, sy: 6, 1991, s. 51-57; Nematov H. Ahmed Yesevî hayatında ait bazı seneler, Özbek Dili ve Edebiyatı, sy:2, 1992, s.3-6; Aliev A. Dilimiz danişmendi, Özbekiston Edebiyatı ve sanatı, sy: 43-44, 1993; Ordabekli B. Yesevî tarikatı, Özbekistan edebiyatı ve sanatı, sy:43-44, 1993; Kasimov B. Hikmetler şiiri, Özbekistan edebiyatı ve sanatı, sy:29, 1993; Devran H. Arifler sultani, Halk sözü, 30 Ekim, 1993 vs.;
5. Bazarov A., Karnev T. Hikmetler külliyyatından, Şark Yulduzu, sy:1, 1992, s.3-19;
6. Ahmed-i Yesevî, Hikmetler, Haz. İbrahim Hakkul, Taşkent 1990;
7. Ahmed Yesevî, Hikmetler. İ.Hakkul baskısından çeviren Erhan Sezai Toplu, MEB yayını, İstanbul 1995.
8. Yesevî kim idi? Haz. B.Dostkarayev. Taşkent 1994.

sup birçok tez, kitap, makale gibi çalışmalar bulunmaktadır. Ama Divan-ı Hikmet'i kapsamlı bir şekilde araştırmada yurt dışında, özellikle, Türkiye'de yapılan çalışmalardan vakıf olmadan ciddi neticelere ulaşmak zordur. Biz, bu gerçeği göz önünde bulundurarak 2001 yılında Türkiyeli ve Özbek bilim adamlarının çalışmalarından oluşan "Hoca Ahmed Yesevî: Hayatı, Eserleri, Tezirleri" kitabını yayınladık. Bundan sonra da bunun gibi çalışmaları gerçekleştirmeye devam edeceğiz. Genç bilimadamlarımızın Türkiye'de Yesevîlik araştırmaları konusundaki çalışmaları da sözümüzü ispat etmektedir⁹. Zira birkaç senedir genç araştırmamız Dr. Nâdirhan Hasan 'Divan-ı Hikmet'in mukayeseli metni üzerinde çalışmaktadır. Yakın bir zamanda sonlandırılacak olan bu çalışmanın yayınlanması hem okuyucuların, hem de ilmi muhitin Ahmed Yesevî hikmetlerine olan ilgisini daha da arttıracaktır diye ümit ederiz.

Kısacası, 'Divan-ı Hikmet'i tam manasıyla okuyup anlamak ve incelemek; sadece tasavvuf ve tasavvuf edebiyatını değil, tüm eski edebiyatımızı her yönden bilmemize, ona karşı yanlış veya yüzeysel münasebetten kurtulmamıza yardımcı olur.

9. Türkiye'de Yesevîlik çalışmaları. Haz. Nâdirhan Hasan. Taşkent 1999.

